

Uvod

Demografski razvoj određenog prostora uvjetovan je brojnim "vanjskim" i "unutarnjim" čimbenicima, ali je on - istodobno - i funkcija ukupnoga razvoja toga prostora. Drugim riječima, sve promjene u društveno-gospodarskim kretanjima zrcale se u razvoju stanovništva, kao što će i tendencije u dinamici i strukturama pučanstva ploditi promjenama, a često i poremećajima procesa u društveno-gospodarskom razvoju. Postoji značajna i znakovita korelacija između (ne)povoljnih demografskih kretanja i (ne)razvijenosti, što je - među ostalim - važno pitanje prostorno-regionalnog razvoja (Friganović, 1982./83.).

Četiri su osnovne skupine odrednica razvoja stanovništva. Dakako, na prvome mjestu valja istaknuti *demografske čimbenike* razvoja stanovništva. Među njima najveće značenje za dinamiku populacijskog razvoja imaju tendencije u kretanju nataliteta i mortaliteta, promjene u strukturi obitelji, procesi u razvoju vitalnih demografskih struktura (dobno-spolne) i slično. Ništa manje važnim odrednicama demografskog razvoja držimo i *gospodarske čimbenike*, poput promjena u gospodarskoj strukturi privrede prema sektorima djelatnosti i zanimanju. Treću veliku skupinu odrednica razvoja stanovništva čine *politički čimbenici*. Politički sukobi i ratovi koji su ponajčešće posljedica nasilnog rješavanja političkih razmirica, pri čemu nerijetko dolazi do velikih ljudskih stradanja i materijalnih razaranja ali i do promjena političko-teritorijalne slike (ustrojstva) nekog područja, značajni su i uglavnom remetilački čimbenici ukupnoga kretanja i strukture stanovništva. Preostali su još *ostali čimbenici* koji - među ostalim - obuhvaćaju: socio-psihološki "profil" stanovništva, individualni odnos prema nekim tradicionalnim normama i vrijednostima, odnos sredine prema vrijednostima i normama obitelji, vladajuće religije i slično. Svi navedeni čimbenici na razvoj stanovništva imaju međusobno prožimajuće te kratkoročne, periodične i dugoročne učinke (Friganović, 1982./83., Wertheimer-Baletić, 1973., 1982., 1999.).

U relativno stabilnim općim okolnostima i uvjetima demografski razvoj se uglavnom odvija postupno, predvidivo i slijedi općepoznate razvojne tokove. U tom slučaju, dugoročne tendencije u demografskoj dinamici, bilo da je riječ o promjeni broja stanovnika, prirodnom kretanju ili migracijskim procesima, bilo da je riječ o razvoju demografskih struktura (naročito dobno-spolne i ekonomsko-socijalne), relativno lako je predvidjeti, a time po potrebi – odgovarajućim mjerama stimulativne ili restriktivne populacijske i obiteljske politike – usmjeriti u društveno prihvatljivije i poželjnije okvire. Međutim, ako na razvoj određenog prostora iznenada, naglo i u vrlo kratkom vremenu dominantan utjecaj ostvare nesigurna i neregularna zbivanja, poput ratova, epidemija i prirodnih katastrofa, onda će posljedice po razvoj stanovništva toga prostora biti burne, nepredvidive, skokovite, duboke i teško otklonjive. U tom smislu naročito ratni sukobi induciraju bitne poremećaje u demografskom razvoju jer ratovi izazivaju, ne samo velika materijalna razaranja i uništenja već i značajne demografske gubitke, napose u domeni izravnih (poginuli, ubijeni, umrli zbog posljedica rata, nestali), migracijskih (iseljeništvu/izbjeglištvu) i posrednih (gubitci nataliteta zbog rata) demografskih gubitaka. U ratnom razdoblju značajno raste mortalitet, a smanjuje se natalitet (“depresirani natalitet”) uslijed velikih ratnih gubitaka, ali i smanjene želje (i mogućnosti) za stjecanjem potomstva zbog nesigurne političke, psihosocijalne i ekonomske situacije te odvojenosti od obitelji. Visok ratni mortalitet (naročito muškog dijela populacije) narušava dobni i spolni sastav stanovništva, što pak u budućnosti inducira daljnji pad nataliteta te plodi (novim) poremećajima u prirodnoj dinamici stanovništva. Ratnim demografskim gubitcima okrnjena dobno-spolna struktura stanovništva negativno će utjecati i na njegovu ekonomsku aktivnost. Smanjuje se priliv stanovništva u zrelu i fertilnu, radno i reprodukcijski najposobniju dob života, dok istodobno raste priliv stanovništva u stare, ekonomski neaktivne i uzdržavane kontingente populacije, što iziskuje povećana financijska ulaganja u socijalno, zdravstveno i mirovinsko zbrinjavanje tih osoba. Potonje u značajnoj mjeri otežava gospodarsku revitalizaciju i razvoj određenog područja nakon ratnih sukoba i razaranja kada dođe do stabilizacije političkih i sigurnosnih prilika. Drugim riječima, ratna zbivanja su, uz druge naslijeđene destabilizacijske čimbenike demografskog razvoja, jedan od najvažnijih činitelja depopulacijskih procesa u svim relevantnim sastavnicama razvoja stanovništva – u kretanju broja stanovnika (ukupna depopulacija), u reprodukciji stanovništva (prirodna depopulacija) te u razvoju biološke strukture stanovništva (demografsko starenje).

Vukovarsko-srijemska županija, kao rubno i granično područje hrvatske države, stoljećima je imala iznimno *dinamičan povijesno-politički i društveno-gospodarski razvoj koji je ostavio veliki utjecaj na demografsku dinamiku i obilježja prostora*. Ovim su područjem, naročito od konca 15. do početka 18. stoljeća, učestalo prolazili brojni vojni pohodi koji su za posljedicu, među ostalim, imali materijalnu devastaciju i pljačkanje cijelog kraja te njegovo demografsko pustošenje. Pritom su *migracije i izmjene stanovništva postale konstantom i bitnom odrednicom demografskog razvoja* zabrazdivši dubokim tragovima u populacijskom razvoju prostora, naročito kada su u pitanju promjena broja stanovnika i razvoj etničke strukture naseljenosti.

Srbijanskom agresijom na Republiku Hrvatsku, koja je započela tijekom polovice 1991. godine, u velikoj su mjeri na prostoru *Vukovarsko-srijemske županije*, i po broju stradalnika i po stupnju razorenosti stambenih, gospodarskih, kulturnih, vjerskih, infrastrukturnih i drugih objekata, nadmašena ratna zbivanja iz prethodnih razdoblja, naročito iz prve polovice 20. stoljeća. *Vukovarsko-srijemska županija* se među prvima našla na glavnom pravcu nastupanja JNA i srpskih paravojski postrojbi. S obzirom na svoj nesumnjivo značajan prometno-geografski i geopolitički položaj te prirodno-geografske resurse (rijeke Dunav i Sava, šume, plodna zemlja, nafta), *Vukovarsko-srijemska županija* bila je od prvorazrednoga cilja agresora. Okupacija cijele županije je istodobno značila i mogućnost kontrole velikog dijela toka Dunava i Save, ali i nesmetano iskorištavanje (pljačkanje) izvornih prirodnih bogatstava ovoga kraja, prije svega eksploataciju golemog šumskog i drvnog bogatstva, značajnih prirodnih rezervi nafte te niza poljodjelskih, stočarskih i osobito vinogradarskih proizvoda. Osim toga, županija je prije rata raspolagala i značajnim industrijskim proizvodnim potencijalima i kapacitetima ("Borovo", "Vuteks", "Iteks", "Spačva"...) koje se moglo opljačkati ili staviti u funkciju gospodarskog programa srbijanske osvajačke politike.

Premda su pokretači i provoditelji rata nastojali oružani sukob (agresiju) pokazati i opravdati zaštitom srpske etničke manjine od navodnog hrvatskog nacionalizma i šovinizma, objektivnom se znanstvenom argumentacijom ovaj rat protiv Hrvatske može jasno i vrlo precizno definirati osvajačkom agresijom na prostor koji je zbog svojih prirodnih i ljudskih resursa predstavljao idealno područje za pljačku, palež i nasilje svake vrste (likvidacije, zlostavljanja, silovanja). Drugim riječima, *casus belli* rata protiv Hrvatske nije bila zaštita ljudskih i etničkih prava srpske

manjine u Hrvatskoj nego osvajanje prostora radi teritorijalnog širenja današnje srbijanske države. Unatoč želji da istakne i potvrdi svoja navodna povijesna i etnička prava na krajnji istok Hrvatske, agresor nije uspio izmišljotinama i krivotvorinama pobiti argumentirane i dokumentirane dokaze o stoljetnoj pripadnosti ovoga područja hrvatskom državnom i etničkom prostoru.²

Razvoj stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* u posljednjem se desetljeću 20. stoljeća (1991.–2001.) odvijao, dakle, pod snažnim i pretežitim utjecajem složenih povijesno-političkih procesa i teritorijalnih promjena koje su se na ovim prostorima zbivale od 1991. do 1998. godine. Na određeni način *sve demografske promjene u Vukovarsko-srijemskoj županiji u posljednjem desetljeću 20. stoljeća bitno su predodređene širim, "vanjskim" čimbenicima razvoja stanovništva, među kojima se po svojim dalekosežnim učincima naročito ističe srbijanska agresija na Hrvatsku te rat koji je pritom pokrenut protiv hrvatske države i njezina stanovništva*. Drugim riječima, stanovništvo *Vukovarsko-srijemske županije* se na prijelazu tisućljeća *razvijalo pod utjecajem rata, političke nesigurnosti i gospodarsko-socijalne krize uvjetovane, ponajviše, ratnim stradanjima i razaranjima*.

Uz "vanjske" čimbenike demografskog razvoja, prije svega rat i ratna stradanja, na suvremeni razvoj stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* značajno su utjecala prisilna ili ratom inducirana migracijska kretanja stanovništva (prognaništvo i izbjeglištvo), ali i "redovna" unutar-hrvatska i izvan-hrvatska preseljavanja u sklopu ekonomskih migracijskih gibanja stanovništva ovoga i šireg područja, koja zbog uzajamne uvjetovanosti svih aspekata suvremenih političkih, društvenih, gospodarskih i demografskih procesa ne možemo u potpunosti promatrati izvan ratnog konteksta. Drugim riječima, teško je pouzdano i precizno diferencirati klasične ekonomske migrante od onih migranata kod kojih su ratne aktivnosti bile dominantnim čimbenikom njihove prostorne pokretljivosti.

Poseban tip migracija u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* tijekom posljednjega desetljeća 20. stoljeća bila su useljeničko/iseljenička kretanja ili raseljeništvo/izbjeglištvo srpskog stanovništva, koje u smislu tipologije prostorne mobilnosti možemo smatrati dijelom prisilnih ratnih migracija, ali ne i posljedicom politike etničkoga čišćenja. Njima valja pridružiti i snažne izbjegličko-useljeničke struje stanovništva iz Bosne i Hercegovine koje su većim dijelom posljedica rata u toj zemlji, a manjim dijelom posljedica "redovitih" ekonomskih imigracijskih tokova.

PREDMET, SVRHA I CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja u ovoj studiji su suvremene značajke i procesi u razvoju stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije*. S obzirom da su prirodno-geografska, povijesno-politička i društveno-gospodarska zbivanja bitno determinirali osnovne karakteristike demografskog razvoja ovoga prostora, uočavanje temeljnih zakonitosti njihove međusobne prožetosti i uvjetovanosti nameće se najvažnijom svrhom ovoga rada. Štoviše, "promjene broja, struktura i izgledi budućeg razvitka stanovništva jednog područja, osnova su za svaku politiku društvenog razvoja (ekonomsku, socijalnu, zdravstvenu, prosvjetnu, kulturnu)". (Wertheimer-Baletić, 1992., 238.)

Stanovništvo *Vukovarsko-srijemske županije* razvijalo se, *kako u međuovisnosti s prirodnom osnovom, tako i u širem kontekstu koji je obilježen sučeljavanjima različitih naroda i njihovih kulturno-civilizacijskih silnica te relativno čestim promjenama u političkoj strukturi i teritorijalnom ustroju/pripadnosti*. Pritom je – kako smo već istaknuli – granični i rubni karakter kraja često presudno utjecao na ukupan društveno-gospodarski razvoj pa i na dinamiku i strukturne značajke stanovništva županije. Sve nepovoljniji demografski procesi kulminirali su pod utjecajem srbijanske oružane agresije i okupacije najvećeg dijela županije te njezinom kasnijom punom integracijom u hrvatski pravni, politički, teritorijalni, društveni i gospodarski sustav.

Polazeći od navedenog, **specifični ciljevi** ovoga istraživanja su sljedeći:

- prikazati utjecaj prirodne osnove na naseljavanje i razvoj stanovništva;
- prikazati kretanje broja stanovnika, razmještaj i gustoću naseljenosti;
- istražiti prirodnu dinamiku i prostornu pokretljivost stanovništva (migracije);
- analizirati osnovna strukturna obilježja stanovništva;
- klasificirati i kvantificirati demografske ratne gubitke i najvažnije demografske posljedice Domovinskog rata;
- vrednovati dosadašnja i ocijeniti buduća demografska kretanja, imajući pritom naročito na umu njihovu usku povezanost s društveno-gospodarskom revitalizacijom i razvitkom županije u poslijeratnom razdoblju.

METODOLOŠKA POJAŠNENJA

Za razumijevanje demografskih podataka i pokazatelja iznesenih u ovoj studiji valja ukratko istaknuti neka meto-

določka pojašnjenja koja se tiču prostornog i vremenskog okvira istraživanja, popisne metodologije i statističko-demografske razine do sada objavljenih ili dostupnih podataka iz popisa stanovništva kao i drugih relevantnih izvora podataka.

Vukovarsko-srijemska županija se prostire na površini od 2 448 četvornih kilometara (ili 4,3% kopnenoga teritorija Republike Hrvatske). U geografskom smislu županija zauzima krajnje istočno kontinentsko krilo hrvatskoga državnog prostora. Prirodno-geografske značajke županije određene su pripadnošću cijeloga kraja panonskom, ravnničarskom i nizinskom dijelu hrvatskoga teritorija, prilično visokog stupnja homogenosti reljefnih i klimatsko-ekoloških značajki te historijsko-geografskih procesa, naročito zadnjih dvije do tri stotine godina. Prema popisu stanovništva iz 2001. godine, u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* se nalaze 84 samostalna naselja³, koja su upravno-teritorijalno organizirana u 4 *grada*⁴ i 26 *općina*.⁵ Do konca 1992. godine i uvođenja županijskog administrativnog ustrojstva, područje današnje *Vukovarsko-srijemske županije* bilo je podijeljeno između (bivših) općina Vukovar⁶, Vinkovci i Županja. Između navedenih općina, zbog odgovarajućih razlika u prirodnoj osnovi i društveno-gospodarskom razvitku, postojala je i određena diferenciranost s obzirom na razvoj stanovništva. Stoga su u ovoj studiji neki aspekti razvoja stanovništva županije prikazani i na razini tzv. vukovarskog, vinkovačkog i županijskog kraja. Kad su god to rezultati popisa dopuštali te u skladu s postavljenim ciljevima ovoga istraživanja, analiza je izvršena i na razini naselja (gradska/seoska, okupirana/neokupirana), a kada to nije bilo moguće podatci su prikupljeni, analizirani i prikazani na razini *općina* i *gradova*, kao upravno-teritorijalnih sastavnica *Vukovarsko-srijemske županije*.

Osnovni vremenski okvir ove studije čine dvije posljednje popisne godine – 1991. i 2001. Međutim, u definiranju šireg konteksta i ustanovljavanju dugoročnih tendencija u razvoju stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije*, vremenski okvir istraživanja je proširen te on obuhvaća i drugu polovicu 20. stoljeća. Pojedini aspekti kretanja i razvoja stanovništva (kretanje broja stanovnika te razvoj etničke strukture) analizirani su i prikazani u duljem vremenskom razdoblju, tj. od sredine 19., odnosno, od početka 20. stoljeća.

Pri analizi rezultata popisa stanovništva osobito se mora voditi računa o problemima metodološke (ne)usporedivosti popisnih podataka. Kada su u pitanju popisi stanovništva u Hrvatskoj, onda potonje ponajviše dolazi do izražaja pri usporedbi rezultata posljednjih dvaju popisa

stanovništva što je posljedica bitno izmijenjenih popisnih kriterija. Ne ulazeći detaljnije u raščlambu metodologije popisa stanovništva 2001. godine, valja naglasiti nekoliko uporišnih točaka te problematike jer su one važne za razumijevanje iznesenih popisnih rezultata i demo-statističkih pokazatelja ovoga istraživanja. U suvremenim popisima stanovništva primjenjuju se dva osnovna kriterija popisivanja: kriterij “de iure”⁷ ili stalnog stanovništva, pri kojemu se ukupnim stalnim stanovništvom smatraju sve osobe koje u određenom naselju imaju svoje stalno prebivalište bez obzira jesu li na tom prostoru zatečene u kritičnom vremenskom trenutku popisa ili nisu; i kriterij “de facto”⁸ ili prisutnog (boravećeg/rezidencijalnog) stanovništva, pri kojemu se stanovništvom određenog naselja smatraju samo one osobe koje su u njemu zatečene u kritičnom trenutku popisa bez obzira imaju li one u tom naselju svoje stalno prebivalište ili nemaju. Svi popisi stanovništva u Hrvatskoj od 1953. do 1991. godine rađeni su po kriteriju stalnog (“de iure”) stanovništva, s tim da su od 1971. do 1991. godine, unutar kontingenta “ukupnog stalnog stanovništva” izdvojena dva kontingenta: “stanovništvo u zemlji” (“de facto” ili prisutno stanovništvo) i “stanovništvo u inozemstvu” (radnici na privremenom radu i članovi njihovih obitelji). Prilikom popisivanja stanovništva 2001. godine, u Hrvatskoj je prvi put, ali ne i u cijelosti, primijenjena nova međunarodna popisna metodologija prema kojoj se ukupnim stanovništvom neke zemlje smatra samo njezino “de facto” stanovništvo. (Gelo, 2004.)

Slijedom međunarodnih preporuka u ukupan broj stanovnika Republike Hrvatske uključeni su:

- a) osobe koje imaju prebivalište u Republici Hrvatskoj i nazočne su u kritičnom trenutku (31. ožujka 2001.);
- b) osobe koje imaju prebivalište u Republici Hrvatskoj, a odsutne su iz Republike Hrvatske manje od jedne godine;
- c) osobe koje borave u Republici Hrvatskoj godinu i duže;
- d) državljani Republike Hrvatske – djelatnici diplomatskih službi i članovi njihovih obitelji, predstavnici u međunarodnim organizacijama, kao i tzv. detaširani radnici koji se, iako su odsutni iz zemlje, izuzetno smatraju kao da su prisutni u zemlji u vrijeme Popisa, tj. uključilo ih se u ukupan broj stanovnika Republike Hrvatske bez obzira na vrijeme trajanja odsutnosti iz zemlje;
- e) prema Preporukama za popise, u ukupan broj stanovnika uključene su i sljedeće skupine osoba: nomadi, skitnice, osobe u zabačenim krajevima, vojno, mornaričko i diplomatsko osoblje te članovi njihovih obitelji koji su izvan zemlje, pomorci trgovačke mornarice i ribari koji su u vrijeme Popisa na moru (uključujući i one koji ne-

maju drugo prebivalište osim smještaja na brodu), građani koji privremeno rade u drugoj zemlji, građani koji dnevno prelaze državnu granicu radi posla u drugoj zemlji, izbjeglice (definirane prema Ženevskoj konvenciji) u zemlji.

U ukupno stanovništvo Republike Hrvatske uključene su i osobe koje imaju "tjesnu gospodarsku, prometnu i učestalu vezu s kućanstvom i obitelji u Republici Hrvatskoj (češći ili rjeđi posjeti, uzdržavanje članova obitelji, stalna komunikacija itd.)".⁹

Zbog promijenjenih popisnih kriterija, ali i činjenice da definicija "prisutnog" stanovništva iz popisa 1971., 1981. i 1991. nije identična s definicijom toga stanovništva u popisu 2001. godine, precizna usporedba rezultata ova dva popisa stanovništva znatno je otežana te će u znatnoj mjeri imati tek orijentacijsku vrijednost. Navedeno se naročito odnosi na analizu promjene broja stanovnika Hrvatske, kao i na izračun međupopisne migracijske bilance (saldo migracije) između 1991. i 2001. godine. Temeljem navedenog, kao i na osnovu do sada objavljenih rezultata popisa, pri analizi međupopisne promjene broja stanovnika Hrvatske između 1991. i 2001. godine, možemo izdvojiti – uvjetno rečeno – tri kategorije promjene:

- međupopisnu promjenu "ukupnog (službenog) broja stanovnika";
- međupopisnu promjenu broja stanovnika prema kriteriju "de iure" (stalnog) stanovništva¹⁰;
- međupopisnu promjenu broja stanovnika prema kriteriju "de facto" (rezidencijalnog ili boravećeg) stanovništva.

Dio demografskih struktura u popisu 1991. godine publiciran je samo na razini "ukupnog stalnog stanovništva", što znači da one uključuju i strukture stanovništva popisanog u zemlji i strukture stanovništva popisanog u inozemstvu (izuzetak su ekonomske strukture stanovništva koje su dane samo za stanovništvo u "zemlji"). Demografske strukture iz popisa 2001. godine također su dane samo za "ukupan broj stanovnika", koji uključuje i prisutno stanovništvo u zemlji i odsutno u inozemstvu. Zbog toga se međupopisna usporedba strukturnih značajki stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije*, imajući na umu samo njezinu orijentacijsku reprezentativnost, može za sada temeljiti isključivo na "ukupnom broju stanovnika". S druge je strane više nego jasno da između "ukupnog broja stanovnika" *Vukovarsko-srijemske županije* i broja stanovnika koji *stvarno* žive u županiji (rezidencijalno ili boraveće stanovništvo) postoji stanovita razlika, što ćemo u ovoj studiji pokušati – barem na razini promjene ukupnog broja stanovnika – i empirijski utvrditi.

Na ovome mjestu je dovoljno tek naznačiti da je, prema rezultatima popisa 2001. godine, u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* živjelo ukupno **204 768** stanovnika. Međutim, u vrijeme popisa u naseljima županije je bilo prisutno samo **166 783** stanovnika ili 81,4%. U “zemlji” (drugim dijelovima Hrvatske) je bilo odsutno 19 402 stanovnika županije (9,5%), od kojih je 13 038 osoba (čak 6,4% ukupnog stanovništva županije) još uvijek bilo u progonstvu. U inozemstvu je bilo popisano 18 060 stanovnika županije (8,8%). Dakle, isključimo li iz “ukupnog broja stanovnika” *Vukovarsko-srijemske županije* “odsutne u zemlji”, među kojima - kako smo vidjeli - dominiraju prognanici i raseljene osobe te “odsutne u inozemstvu”, a pribrojimo “izbjeglice” i “privremeno prisutne osobe” (ukupno se radi o svega 523 stanovnika), dobit ćemo podatak o **167 306** osoba koje predstavljaju stvarno ili rezidencijalno (boraveće) stanovništvo u ovoj županiji.¹¹ Iz metodoloških razloga navedeni (procijenjeni) broj rezidencijalnog stanovništva ne možemo usporediti s ranijim popisima, ali o njemu svakako valja voditi računa, naročito kada je u pitanju planiranje društvenog i gospodarskog razvoja županije, pri čemu treba vrednovati stvarne, a ne popisom “umjetno” povećane demografske potencijale toga razvoja.

Etnička struktura stanovništva Hrvatske iz popisa 2001. godine, u vrijeme ovoga istraživanja, nije bila dostupna na razini naselja nego na razini županija, *gradova* i *općina*. To je, dakako, umanjilo mogućnosti cjelovite raščlambe etničkih promjena u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* tijekom posljednjega međupopisnog razdoblja, ali nije dovelo posve u pitanje njihovo vrednovanje jer se i na razini *gradova* i *općina* objektivno mogu uočiti i kvantificirati ključni etnodemografski pokazatelji, trendovi i odnosi u razvoju etničke slike naseljenosti ove županije između 1991. i 2001. godine.

Problem popisnog “tretiranja” prognanika kao privremeno prisutnog stanovništva riješen je u konačnim rezultatima popisa 2001. na način da su oni uključeni u “ukupan broj stanovnika” prijeratnog naselja prebivališta bez obzira jesu li u trenutku popisa boravili u tim naseljima ili su još uvijek bili u progonstvu. Drugim riječima, svi oni stanovnici *Vukovarsko-srijemske županije* koji su u kritičnom trenutku popisa (31. ožujka 2001.) bili u progonstvu, popisani su kao stanovnici onih naselja županije u kojima su prije rata živjeli, a ne kao stanovnici onih naselja u županiji ili izvan nje u kojima ih je popis “zatekao” kao prognanike.

Problematika popisnog obuhvata izbjeglog stanovništva također je važna za razumijevanje rezultata popisa 2001. godine. Naime, “izbjeglice” - definirane prema Že-

nevskoj konvenciji – koje se nalaze u “zemlji” popisane su kao stanovnici *Vukovarsko-srijemske županije*. Osobe za koje su članovi kućanstva izjavili da su odsutne iz svojega prebivališta u županiji i borave u inozemstvu kao izbjeglice, nisu uključene u “ukupno stanovništvo” *Vukovarsko-srijemske županije*. Drugim riječima, izbjeglice iz Bosne i Hercegovine te Srbije i Crne Gore koje su imale izbjeglički status u Hrvatskoj ili u Hrvatskoj borave bez izbjegličkog statusa, a privremeno borave na teritoriju županije, smatraju se stanovništvom *Vukovarsko-srijemske županije*. S druge pak strane, građani Hrvatske srpske ili neke druge narodnosne pripadnosti, koji su napustili Hrvatsku te su svoj privremeni smještaj, s izbjegličkim statusom ili bez njega, našli na području Srbije i Crne Gore, Bosne i Hercegovine ili drugdje, nisu ušli u kontingent “ukupnog stanovništva” *Vukovarsko-srijemske županije* bez obzira što nisu odjavili prebivalište u županiji (tj. u Republici Hrvatskoj).

Kada je u pitanju analiza demoreprodukcijskih procesa u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* valja voditi računa o dvije stvari: Prvo, od 1998. godine hrvatska vitalna statistika – kako na razini naselja, *gradova, općina* i županija, tako i na razini cijele zemlje – prikuplja i objavljuje samo podatke o broju živorođenih i umrlih u Hrvatskoj (koncept “de facto” ili u “zemlji”). Do 1998. godine u ukupan broj živorođenih i umrlih bila su uključena i vitalna događanja ostvarena u inozemstvu (koncept “de iure”). Često se puta u demografskim razmatranjima ta dvojnost vitalne statistike zaboravljala ili zanemarivala. Kako se sa živorođenima u inozemstvu s demografskog motrišta, nije moglo i ne može previše računati (zbog skromnog povratka u Hrvatsku), metodološki je korektno analizu prirodnoga kretanja stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* izvršiti samo na razini vitalnih događanja ostvarenih u “zemlji”. Drugo važno metodološko pojašnjenje koje se tiče analize prirodnoga kretanja stanovništva odnosi se na činjenicu da za razdoblje 1991.–1995./1998. godine za bivša okupirana naselja županije ne raspolažemo cjelovitim podacima o broju živorođene djece i umrlih osoba. Hrvatska vitalna statistika još uvijek, za to razdoblje, raspolaže samo podacima o natalitetu i mortalitetu prognanog stanovništva koje je nakon protjerivanja privremeno utočište našlo na slobodnim područjima Hrvatske. To su razlozi zbog kojih, bez detaljnijih procjena, nije moguće u cijelosti prikazati reprodukciju stanovništva, kao i ukupno (opće) kretanje stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* u razdoblju 1991.–2001. godine, napore na razini naselja.

Važno je naglasiti da se demografski gubitci i posljedice Domovinskog rata na području *Vukovarsko-srijemske žu-*

panije jednim svojim dijelom egzaktno mogu utvrditi uvi-
dom u odgovarajuće izvore i povijesnu građu, dok su dru-
gim dijelom, uslijed nedostatka ili nevjerodostojnosti rele-
vantnih izvora podataka, oni samo rezultat procjene. U
tom kontekstu treba imati na umu i činjenicu da se podat-
ci o poginulima, ubijenima, umrlima zbog posljedica rata,
nestalima, prognanima, izbjeglima, iseljenima i raseljeni-
ma, moraju prikupljati iz različitih, ne uvijek pouzdanih
izvora, pri čemu uz problem objektivnosti samih izvora
treba voditi računa i o metodološkoj neujednačenosti u
prikupljanju i obradi podataka “s terena”. O problemima
utvrđivanja ili procjene demografskih ratnih gubitaka bit
će više riječi u poglavlju o utjecaju rata na suvremena de-
mografska kretanja u županiji.

Dražen Živić
**Stanovništvo Vukovarsko-
-srijemske županije**